

8. Узагальнена довідка Вищого господарського суду України за результатами узагальнення судової практики вирішення спорів про корпоративне управління та реалізацію корпоративних прав // URL: <http://www.metodrada.com.ua/data/Узагальнення%20довідка.doc> (дата звернення: 11.04.2018).

9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : закон України від 10.10.2013 № 642-VII // БД «Законодавство України» / ВР України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642-18> (дата звернення: 11.04.2018).

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення рівня корпоративного управління в акціонерних товариствах : закон України від 23.03.2017 № 1983 VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1983-19> (дата звернення: 11.04.2018).

11. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення: 11.04.2018).

Одержано 14.04.2018

УДК 347.1

Євген Олегович Харитонов,

завідувач кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент

Національної академії правових наук України

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Поняття «інформаційне суспільство», як таке, що має безпосередній стосунок до інформації та інформаційних технологій, останнім часом широко вживається у різноманітному контексті. Разом із тим, не менш поширеними є категорія «громадянське суспільство» та невід'ємно пов'язана з ним категорія «приватне право». Ця обставина зумовлює необхідність з'ясування співвідношення між ними, оскільки наразі від цього залежить ефективність правотворчості та правозастосування.

Приступаючи до з'ясування співвідношення категорій «інформаційне суспільство», «громадянське суспільство», враховуємо ту обставину, що термін «інформаційне суспільство» (information society) вживається у вузькому та широкому сенсі. У вузькому сенсі – є: 1) суспільство, в якому виробництво, розподіл і споживання інформації є основною сферою діяльності; 2) суспільство нового типу, що формується внаслідок вибухового розвитку та конвергенції інформаційних та комунікаційних технологій, в якому головною умовою добробуту стає знання, здобуте безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею глобальне суспільство, в якому обмін інформацією не має меж; яке сприяє

взаємопроникненню культур, водночас відкриваючи кожному співтовариству нові можливості для самоідентифікації; 3) вид постіндустріального суспільства, основою умовою формування якого є високотехнологічні глобальні інформаційні мережі, де інформація розглядається як товар, основна соціальна цінність. У широкому сенсі інформаційне суспільство розуміється як складова частина громадянського суспільства, що функціонує в рамках єдиного інформаційно-комунікаційного простору, в якому домінують нові технологічні уклади, котрі базуються на масовому використанні перспективних інформаційних технологій, засобів комп'ютерної техніки і телекомунікацій, створено якісно новий ринок знань та інформації як визначальних чинників виробництва інформаційних ресурсів та трансформації їх у реальні ресурси соціально-економічного розвитку, а також задоволення потреб суспільства і окремої людини в інформаційних продуктах, послугах тощо [1, с. 160–161].

Таким чином, можна вважати, що співвідношення інформаційного та громадянського суспільства виглядає як співвідношення частини й цілого. Таке бачення виглядає цілком логічним, якщо врахувати, що «інформаційні прориви» чи «інформаційні революції» не можуть бути перманентними явищами, завдяки чому суспільство взагалі і громадянське суспільство, зокрема, може бути «інформаційним» різною мірою, і навіть, може не мати достатніх ознак останнього, тобто, бути «неінформаційним».

На такому підґрунті з'ясуємо далі співвідношення громадянського та інформаційного суспільства і права (приватного права), котре визначаємо як іманентно властивий цивілізації феномен, що одночасно виступає як елемент соціально-політичного устрою та елемент суспільної свідомості, є складовою духовного світу людини та її світогляду, відображаючи уявлення окремих індивідів та суспільства про статус людини, правду і кривду, справедливість, добро і зло, порушення та поновлення прав, злочин та покарання, гуманізм і жорстокість тощо. При цьому приватне право розуміємо як концепт, тобто, сукупність (кластер) уявлень, понять, знань, асоціацій, емоцій, що виникають у зв'язку з використанням терміно-поняття «приватне право», супроводжують і характеризують його. Це європейський концепт, що завдячує своїм походженням Європейській цивілізації, і слугує зібранням аксіологічних орієнтирів для бажаючих долучитися до ЄС.

Сучасний концепт приватного права у об'єктивному сенсі в основних рисах був сформований наприкінці XIX – на початку XX ст. Наступні метаморфози концепту, потужним каталізатором яких стали такі Виклики історії як I та II Світові війни, котрі зумовили перегляд системи традиційних людських цінностей, пов'язані з конституюванням «суверенітету приватної особи», зростанням ваги забезпечення прав людини. На такому підґрунті була прийнята Загальна декларація прав людини ООН 1948 р., а незабаром і європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., яка враховувала конституційні традиції європейських держав. Власне, остання відобразила головні положення Західного європейського концепту приватного права, які стали також методологічною основою створення приватного права ЄС.

Аксіологічний підхід дозволяє враховувати визначальні гуманітарні цінності сучасної Європи, що, у свою чергу, припускає урахування правосвідомості учасників відносин у приватній сфері. Отже виходимо з того, що для європейської і похідних від неї правосвідомості визначальною цінністю є права людини, тоді як для інших типів правових систем має місце публічно-правова домінанта, завдяки тому, що наявність ефективних засобів публічного примусу забезпечує виконання обов'язків учасниками правовідносин. Цим

визначається вектор розвитку національного права держав – членів ЄС на тлі зростання питомої ваги морально-аксіологічної складової концепту приватного права, безумовною цінністю якого визнаються права та свободи людини.

Отже, якщо виходимо з того, що права особи (особистості) є ознакою європейської (західної) традиції права, то наявність цієї ознаки в певній правовій системі означає ідентифікацію її як європейської (похідної від європейської), тобто такої, що ґрунтується на європейських цінностях. І тоді відсутні підстави боятися «європоцентризму». Просто певне суспільство (державна, правова система) або приймає, або не приймає європейські індивідуалістські (ліберальні) цінності (а відтак і приватноправове мислення, правосвідомість тощо). Так само як інше суспільство (державна, правова система) приймає або не приймає цінності традиційні, колективістські, тоталітаристські тощо, обираючи свій шлях правового розвитку.

Ідейним підґрунтям приватного права, як європейського концепту, є лібералізм, сутність якого полягає у юридичному забезпеченні прав та свобод особистості. Зазначена обставина актуалізує необхідність з'ясування сутності взаємин приватної особи, громадянського суспільства та держави. Оскільки ці стосунки опосередковуються за допомогою приватного права, ці поняття часом ототожнюють [2, с. 202], акцентуючи таким чином увагу на головній домінанті громадянського суспільства.

Отже громадянське суспільство це феномен, що існує у демократичній системі (просторі демократизації). Поряд з ним у згаданому просторі існують такі сили як: політична еліта; економічна спільнота (бізнес); сфера законодавства; державна бюрократія. Останні дві складові, засновані на загальних принципах державного устрою, складають сутність кожної сучасної демократичної системи. Усі інші – це певні організації і групи людей, котрі і надають демократичній системі конкретного характеру. При цьому, коли економічна та політична спільноти складаються переважно з фігурантів та інститутів, що мають метою отримання влади або прибутку, то громадянське суспільство – це сфера дії пересічних людей, котрі об'єднуються для виразу своїх інтересів, захисту й реалізації повсякденних потреб. Громадянське суспільство, власне, і являє собою сукупність незалежних і конституційно захищених громадських організацій, груп та асоціацій, добровільно створених пересічними громадянами у різноманітних галузях [3, с. 49–51]. При цьому йдеться також про стосунки між групами людей, але не усіх груп, а лише тих, які ґрунтуються на загальних ліберальних принципах, тісно пов'язаних з розвитком громадянського суспільства [3, с. 56–57], і котрі слугують підґрунтям концепту приватного права.

Громадянське суспільство, як певне соціальне відображення ринкової системи, «перекодовує» імперативи ринку на формули свободи, а формули свободи – на соціальні імперативи демократії. Хоча у ринковому суспільстві панує значно жорсткіший детермінізм і необхідність, ніж у натуральному господарстві Середньовіччя, але принципова відмінність ринку полягає у тому, що він дозволяє подолати сваволі – особисту залежність людини від людини. Людські стосунки, суспільні відносини набувають безособового характеру. Певно, їх можна тлумачити як спотворені, відчужені форми людського буття, форми, в яких речі вивисшуються над людьми і урядують ними, але не можна заперечити, що це врядування має раціонально-виважений характер. Разом із тим, громадянське суспільство є не простим віддзеркаленням ринку, а, швидше, його «ізоморфним відображенням». Бо, як ринок являє собою систему розподілу праці, так і громадянське суспільство

постає як система розподілу (розділення) думок, ідей та об'єднань; як на ринку панують вільні «ринкові» ціни, так і в громадянському суспільстві вільно висловлюються думки, утворюються громадські об'єднання, невіддільні державі; як ринок живе в умовах мінливих цін, так і в громадянському суспільстві спонтанно народжуються і вмирають ідеї, змінюється громадська думка, переформатуються об'єднання людей. І так само, як і на ринку, у громадянському суспільстві визначальним важелем узгодження розмаїття попиту і пропозицій, плюралізму поглядів та позицій, приведення їх у системну єдність (рівновагу), є злагода (суспільний договір, консенсус) [4, с. 52–55].

Таким чином сутність громадянського суспільства полягає у гармонізації інтересів та відносин, які формуються між приватними особами та створеними ними об'єднаннями, що діють в умовах ринку. Ознаками громадянського суспільства є те, що воно: 1) виникає в результаті договору між приватними особами, котрі відповідають уявленням про «модульну людину», 2) має ідеологічним підґрунтям лібералізм, 3) припускає існування цивілізованого ринку, 4) ґрунтується на формулі свободи, вираженій як соціальні імперативи демократії, 5) основою взаємин між людьми має активність демократичного і ліберального характеру, 6) розглядається, передусім, як феномен поведінковий та інституціональний [3, с. 57]. Держава не керує громадянським суспільством, але, якщо вона є правовою державою, зобов'язана забезпечити умови його функціонування і життєдіяльності [5, с. 66], оскільки принцип пріоритетного функціонування громадянського суспільства стосовно державної влади є характерним для генеральної динаміки розвитку сучасної світової цивілізації [6, с. 55]¹.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок про існування корелятивних зв'язків між категоріями «інформаційне суспільство», «громадянське суспільство» та «приватне право», що має враховуватися при визначенні шляхів та правових засобів впорядкування відносин в інформаційному суспільстві.

Список бібліографічних посилань

1. Попова Т. В., Ліпкан В. А. Стратегічні комунікації : словник / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2016. С. 160–161.
2. Чичерин Б. Н. Философия права. СПб. : Наука, 1998. С. 202.
3. Ховард Марк М. Слабость гражданского общества в посткоммунистической Европе / пер. с англ. И. Е. Кокарева. М. : Аспект-Пресс, 2009. С. 49–51.
4. Пасько І. Т., Пасько Я. І. Громадянське суспільство і національна ідея (Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси). Донецьк : ЦГО НАН України, УКЦентр, 1999. С. 52–55.
5. Кузнєцова Н. Громадянське суспільство, держава, приватне право: проблеми співвідношення та взаємодії. *Право України*. 2014. № 4. С. 66.
6. Оніщенко Н. До питання про пошук балансу у співвідношенні громадянського суспільства та держави: теоретико-методологічні аспекти. *Право України*. 2014. № 4. С. 55.

Одержано 18.03.2018

¹ Огляд та ґрунтовний перелік ознак громадянського суспільства див.: Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою. *Право України*. 2014. № 4. С. 9–12.